

NOVAČANOVO DADAISTIČNO BESEDILO IZ LETA 1921

»Dada je bila bomba; si lahko predstavljate, da bi se skoraj pol stoletja po eksploziji takšne bombe nekdo ukvarjal z iskanjem in lepljenjem njenih drobcev?«¹ Te besede Maxa Ernsta gotovo izvirajo iz zgroženosti umetnosti odgovornega človeka ob poskusih dade toliko in toliko let pozneje in torej – iz narave samega pojava, kakor jo očitno razumeva eden njegovih najvidnejših tvorcev – prepozno. Tako torej slovenski avantgardizem po drugi svetovni vojni, v kolikor (in nekoliko že) zapada dadi, sodi v iskanje in lepljenje drobcev bombe, ki se je že davno razletela; in kar je najpretrsljivejše: tudi na Slovenskem; v bistvu je le ponovno odkrivanje zadevice, ki sta jo naš dom in svet že (s)poznala o času eksplozije.

V četrtek, 22. decembra 1921 je namreč *Naša Vas* (uradno glasilo) *slovenske zemljoradniške stranke* (v nastajanju – pozneje se je prelevila v *Slovensko republikansko stranko*), dejansko pa glasilo njenega šefa dr. Antona Novačana, ki je izhajalo v Celju v lastništvu, odgovornem in glavnem uredništvu imenovanega) prinesla besedilo z naslovom *Slovenska politika* (s podnaslovom v oklepaju *Dadaizem*):

Ur – kenze – sku – štku – piskn
puc – ph – kr – har
maj – drof – rk
mrk – grm
gnar!

Dm!
Hm – ah
min – is – tr
ah – cičn – tle – lušn
kgh – ghs – mhs – lmj – bum!

Duš!
Kri – za
majks – irbs – fu
stn – zrk – sdr – fta
ur – kenze – sku – štku – piskn
drof – maj – raj – puc
žnk – ma – cuc
ase – ticpo
vin!

Stvar je vsekakor odločno v znamenju komične, ali bolje satirične, glede na Novačanovo siceršnje umetništvo pa morda tudi nekoliko neresne muze; tudi je očitno, da so pobude za

¹ Navedeno po Svetovni zgodovini glasbe, ki jo je spisal dr. Kurt Honolka, v slovenščini pa v prevodu dr. Primoža Kureta izdala Mladinska knjiga iz Ljubljane v letu 1983., 587.

nje nastanek zunajliterarne, celo zunajumetniške – a vendar: dada tedaj, v letu 1921 na Slovenskem, tega ni mogoče utajiti, samo prezreti, kakor je storil pisec kar uporabne študije o dadi in nadrealizmu v okviru *Literarnega leksikona*,² ki ga izdaja Slovenska akademija.

Besedilo je nepodpisano, vendar je zunaj vsakega dvoma njegov avtor dr. Anton Novačan; iz kroga *Naše Vasi* je zagotovo edini imel v letu 1921 za zaznanje in uporabo dade dovoljšen razgled po svetovnih razmerah.

»Dada ne pomeni nič« – oznani Tristan Tzara v *Manifestu dade 1918*.³ Sedaj je povsem jasno, od kod, zakaj in za kaj Novačanova dada: ker je naslovna slovenska politika v oklepaju zaznamovana in pojasnjavana z dadaizmom, je očitno, da velja ničla v pomenu dade njej. To se povsem sklada z Novačanovo tedanjo mislijo o domači politiki: ko malo pozneje, na belo nedeljo leta 1922 popusti zemljoradniško monarhistično zastavo in v pristavi ob Sotli ustanovi *Slovensko republikansko stranko*, bobneče udriha čez vso našo politiko, ki boluje bodisi za avstrijskim revmatizmom bodisi za rimskim klerikalizmom ali pa nedostojno klečeplazi pred Beogradom in Srbi⁴ (in bo zatorej »v zgodovini slovenskega naroda /.../ z zlatimi črkami zapisana Bela nedelja, 23. april 1922«⁵). Volilni oglas v zadnji številki *Republikanca* (15. marca 1923), lista, ki po oblastnem zatrtju *Naše Vasi* nadaljuje njeno smer, je še določnejši: razen republikancev niso druge stranke vredne nič; narodni socialisti so, recimo *pomešano mleko in jesih, torej neužitna sirotka*, še gnusnejše so stranke tujega kapitala: nemškega, srbskega in zagrebškega judovskega in verižniškega; socialisti so pravoverni *potomci ministra Kristana in dolarskega princa Etbina* ter razkolniški *mariborski netopirji*, ki visijo na Pašičevi bradi; jasno so ostudne tudi vse stranke slovenske gospode – *maziljene (klerosi) in nemaziljene (demokrati)* ter *samostojneži*, ki so stranka *kmetskih baronov, mesarjev in mešetarjev*, sicer pa *razvaline Pucljeve in Drofenikove slave*.

Besedilo *Slovenska politika* ni nič drugega kot upesnitev takega stanja in videnja stvari. Tako lahko v njem najdemo elemente političnega gostilniškega in sploh slovarja: gnarl, min – is – tr, tle – lušn, Kri – za ... ter namig na vsaj dva politika, ki sta bila Novačanu (tudi iz oglasa v *Republikancu* razvidno) neprijetna še posebej zelo: puc meri na Puclja, šefa *Samostojne kmetijske stranke*, drof pa na Drofenika, Pucljevega opričnika. To so pač stare zamere: Novačan pri volitvah v ustavodajno skupščino ni prišel na listo *Samostojne kmetijske stranke*,⁶ ki se ji je obetal velik uspeh (in ki ga je stranka tudi dejansko doživela), in mandat narodnega poslanca je tako splaval po vodi. Vsekakor jezik *Slovenske politike* ni popolnoma oropan smislov (pomenov še manj, saj je pomen v naravi jezika kot znaka; četudi se v njem znajdejo po izmisleku nastale znakovne tvorbe, ki so brez slovarskega pomena, jezik še ni brez pomena, temveč samo brez smisla – kajti jezik brez pomena je brez pomena!), zatorej je na mestu ugotovitev, da tu skrajni dadi nismo priče. Nič tudi ni pripisan lastnemu političnemu in sploh delovanju, temveč samo temu vseh drugih. Tako se ne prvič skrajnosti miselnega toka ob presaditvi – četudi le za hip in skrajno satirično – v slo-

² A. Berger, Dadaizem nadrealizem, Literarni leksikon, 14. zvezek, Ljubljana 1981.

³ Prav tam, str. 8.

⁴ Tako govori Novačan že v svojem zemljoradniškem obdobju (*Naša Vas*, I, št. 1, Celje 10. 11. 1921, 1), misli, besede in dejanja pa še zaostri po dogodkih v Pristavi 23. aprila 1922.

⁵ *Naša Vas*, II, št. 24, Celje, 27. 4. 1922, 1.

⁶ Bruno Hartman, Veliko kolo brez osi, v Anton Novačan, Jeruzalem – Kairo, Spomini 1942–1945, Slovenska matica v Ljubljani 1986, 356.

venski dom in svet pobrusijo.⁷ Vseeno pa je stvar prav neverjeten novum za našo duhovno sceno, ki je bila le malo let prej še vsa v znamenju skrajno resnega, celo poduhovljenega zbiranja vseh narodnih sil za veliko delo udejanjenja slovenske osvoboditve, ob katerem so se v enotno voljo zlili tako različni in celo raznorodni tokovi, kot jih predstavljajo imena dr. Janeza Evangelista Kreka, dr. Antona Korošča, Ivana Hribarja, dr. Ivana Tavčarja, Ivana Cankarja, Otona Župančiča, Antona Kristana . . ., sodeloval pa je v tem podvigu s svojo *ekspedicijo* med nepregledno množico tudi Novačan sam.

Še v nečem Novačanovo besedilo *Slovenska politika* neutajljivo sledi zakonitostim slovenskega literarnega truda (zakaj zadevo smemo mirne duše uvrstiti sem, čeprav ima vsebinsko praktično enake razsežnosti, kakor že omenjeni volilni oglas iz *Republikanca* – saj tudi oblika besedila (ne samo vsebina) zagotavlja satiričnost, kar gotovo gre pod kategorijo hoje za umetelnostjo, ki je vsekakor potreben (dasi še ne zadosten) pogoj umetnosti; satiričnega, ki je tako samo skozi vsebino, še ni šteti sem, določenega literarnega oblikovalnega prizadevanja je za umetelnost že treba): v zavzetosti za cilj z imenom družbene osvoboditve⁸ – tukaj pač s pripisovanjem ničle vsemu tedanjemu političnemu trudu (seveda z izjemo avtorjevega) v tej smeri. Potemtakem je Novačan bliže berlinski kot izvirni züriški dadi – torej dadi z očitnim in konkretnim namenom ter pomenom. Razlika je le ta, da Novačanov radikalizem ni komunističen, kakor oni berlinske dade,⁹ temveč vnet za demokratično narodno republiko vseh stanov s temeljem v kmetu (kajti vsi prihajamo iz vasi).¹⁰

Kako se je naš avtor seznanil z dado, bo še potrebno dognati; možnosti sta dve: ali preko Nemčije ali pa prek Francije, ki je po polomu Avstrije postala precej vplivna v slovenskih duhovnih tokovih (in s katero se je Novačan seznanil že v davnih letih 1910–1913, ko je videl Evropo od Pariza do Moskve).¹¹

Če še primerjamo zdaj Novačanov dadaistični izdelek s sočasno slovensko politično verzifikacijo, moremo takoj prisoditi *Slovenski politiki* imenitno in odlično mesto, za kar je za služna najprej za naše razmere kar nezaslišana drznost v obliki: ne gre samo za *likovno pesem* štirih piramid, temveč na trenutke tudi za čisto *zvočno pesem*, kjer posamezni sklopi črkovnih znakov učinkujejo le s svojo zvočno razsežnostjo. Prva piramida je obrnjena na glavo, je pa njen temelj in narobe obrnjeni vrh gnar!, torej denar v ljudski (s tem tudi politični) rabi. Zven zlogov puc in drof spominja in opominja, kot smo že rekli, na dva kmetijsko-mesarsko-mešetarska barona razglašene slave, na Puclja in Drofenika, ki pa se oglasi tudi v v romb zedinjenih piramidah, kjer je kriza in se toči kri za nesmisel, ki sledi in ki je popoln, iz česar pa raste raj za oba proslula kmetijca. Druga piramida ima na vrhu nekaj zamišljenih medmetov, ki se iztekajo v sklope črk, iz katerih razbiramo ministra, spodaj, v družbenem podporju je pa bum (s klicajem!). Nasproti temu besedilu je kakšna *Nova koračnica*,¹² vsej svoji za politično besedovanje značilni brezvestni domiselnosti, izvirajoči

⁷ O tem govori kot o najspljošnejši tipološki lastnosti slovenske književnosti Boris Paternu v Pogleidih na slovensko književnost, I. knjiga, Partizanska knjiga v Ljubljani 1974, 5 in sl.

⁸ Paternu, n. d., 13.

⁹ Berger, n. d., 19–21.

¹⁰ Naša Vas, I, št. 1, Celje 10. 11. 1921, 1.

¹¹ Delo, navedeno pod 7. opombo, 355.

¹² Odkril sem jo med papirji svojega deda; tukaj le zadnja strofa, sicer je pa besedilo parodija Stritar-Parmovih Mladih vojakov, ki so bili v starojugoslovanskih časih velika uspešnica in tudi kar nekajkrat parodirani (npr. Ivana Roba Mladi stražarji).

iz strastne protiklerikalne vneme, navkljub, smešno nebogljena, kar primitivna:

*Apostol Janez liberalec –
so namreč rekli naš Gospod –
bil prvi je, a klerikalec
pa bil je Juda Iškarjot!*

Toliko torej o doslej prezrtem drobcu slovenskega zgodovinskega avantgardizma zaenkrat – v prijazen spomin njegovemu avtorju, strastnemu doktorju Antonu Novačanu, možu, ki je sicer imel človeških napak mnogo, vendar tudi svetlih trenutkov več, kot se zanje (širše in sploh) ve... in ki nam, kot Goliev Milan Pugelj, oznanja:

K tej zemlji sem bil prikovan
z ljubeznijo. In čvrsto!
Pozabljen sem odšel in zamočan.
Vsi pridete na vrsto.

Igor Grdina
Ljubljana